

MET SCHAAMTE STA IK HIER

TOESPRAAK BURGEMEESTER LOOHUIS

OP 1 OKTOBER 2021, VOORMALIGE SYNAGOGE

Tekst uitgesproken door Karel Loohuis, burgemeester van de gemeente Hoogeveen, in de voormalige Joodse Synagoge aan de Schutstraat, 1 oktober 2021.

Ik richt mij tot u, Hoogeveners. Joodse Hoogeveners. In de trilling van de stilte. Als burgemeester, vertegenwoordiger van de overheid. Die als een burgervader hoeder is van zijn inwoners. Ik sta hier ook als Karel, medemens.

Met schaamte sta ik op deze bijzondere plek, de voormalige Joodse Synagoge. Waar u, een gemeenschap van in mei 1940 zo'n 210 Hoogeveners, samen kwam om uw geloof en tradities te delen en te vieren. Waar Alexander Wijnberg zijn bar mitzwa deed, Levie Cohen en Meijer van Buuren de Thora les volgden. Waar het huwelijk van Barend van Zuiden en Betje Polak ingezegend werd. Waar samen gebeden werd tijdens Rosj Hasjana of op Jom Kipoer. Waar men de klank hoorde van de Sjofar, die Rabbijn Philipson blies.

Vandaag ga ik terug naar 16 mei 1940. Twee dagen geleden om half 3 's middags voerden de Duitse bommenwerpers in het kader van de Duitse militaire overval op Nederland, het bombardement op Rotterdam uit. In een kwartier tijd werd de hele his-

torische binnenstad vernietigd, mede door de branden die ontstonden. Het resultaat was de capitulatie van Nederland. Tegen haar wil besluit het kabinet dat koningin Wilhelmina naar Londen moet vluchten.

Hier, in Hoogeveen, is de 47-jarige Jetze Tjalma burgemeester. Zoon van een predikant en lid van de AR, de anti-revolutionaire partij. Vertegenwoordiger van de Nederlandse overheid. Wat ging er in hem om toen hij op 16 mei, TWEE dagen na de capitulatie, een lijst opstelde van alle Joodse inwoners van Hoogeveen? En later nog meer lijsten, bijvoorbeeld met mannen in de werkbare leeftijd en woonwageneigenaren.

Was er een aanleiding, een vraag, een bevel? Als eerste burgemeester van Nederland overhandigde de heer Tjalma op 16 mei een lijst met jullie namen erop aan de Duitse militaire bezetter.

Als burgemeester neem ik daar afstand van en kijk ik ernaar met verontwaardiging. Waar lag de ethische afweging? Waar was de afweging tussen bureaucratie en menselijkheid? Tussen regels en realisme? Waar was de verbinding met jullie; Joodse inwoners van Hoogeveen? De mensen waarvoor je werkt en -staat. Is er contact geweest met de Rabbijn of vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap?

En ik vraag mij ook af: waar was de verbinding tussen de burgemeester en zijn medewerkers? Waren er medewerkers om hem heen die hem adviseerden en met wie hij kon overleggen? Een kritische stem die naar de nuance zocht? De leden van de AR adviseerden hem meermalen om onder te duiken, maar hij luisterde niet. Waar was de burgervader die zijn inwoners beschermt. Was er verbinding bij Tjalma tussen hoofd en hart? Als het om ethische kwesties gaat is het hart een goede raadgever.

Zijn besluit om een lijst te maken waar uw namen op stonden, leidde ertoe dat u één voor één en met het hele gezin op 2 oktober 1942 weggevoerd werd. Slechts een enkeling kon op tijd onderduiken. Mannen, vrouwen. Ouders, grootouders. Jongens en meisjes. Jullie werden naar Westerbork gebracht en vanuit daar met de trein naar de vernietigingskampen. Als vee in een goederenwagon; Untermenschen noemden de Duitse bezetter u. In de vernietigingskampen, zoals Auschwitz, Bergen-Belsen, Sobibor en Treblinka bent u gestorven; vermoord. Slechts een aantal van u overleefden de horror.

Die horror voelde ik persoonlijk tijdens een bezoek aan Auschwitz. In de oorverdoven de stilte hoorde ik zoveel jaren na dato de schreeuw van het ongeloof, de onmacht, het onrecht.

Ondertussen werden uw grond en bezittingen in Hoogeveen in beslag genomen; geconfiscieerd. 'Omdat de gelegenheid zich voordoet', schreef burgemeester Tjalma. Ook hier stel ik de ethische vraag: was er sprake van een moreel dilemma? Werd er nagedacht over alternatieven? Was er verbinding met vrienden, burens, betrokkenen. Wie namen het voor u op toen u er niet meer was? Het leven ging door alsof u niet bestaan had. Als een bladzijde die werd omgeslagen. Ook na de bevrijding werd u niet 'gezien'.

Tjalma werd na de oorlog, in mei 1945 onderworpen aan een zuiveringscommissie. Daarin is het wegvoeren de Joodse gemeenschap in Hoogeveen niet meegenomen. Pijnlijk. Het gemeentebestuur onder burgemeester Tjalma legde daarna, in de vijftiger

jaren, een stoep aan over de Joodse begraafplaats. Pijnlijk. Weer werd u niet gezien. Vandaag zien wij u. En door uw namen te laten klinken, hier vandaag in Hoogeveen, leeft u. In deze voormalige synagoge en in alle mensen die hier vandaag zijn, in uw nabestaanden en in de herinnering.

In 2020 heeft het college van B&W het NIOD, Nederlands Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, gevraagd om een onafhankelijk onderzoek te doen naar de rol van burgemeester Tjalma tijdens de oorlog en de daaropvolgende zuiveringsprocedure. Dit naar aanleiding van de maatschappelijke en politieke discussie die door Albert Metselaar opgang is gebracht op basis van diens onderzoek over het optreden van de voormalig burgemeester van Hoogeveen tijdens de bezetting.

Al dit onderzoek bij elkaar gaf antwoord op de vraag of er redenen waren om de oud-burgemeester zijn ereburgerschap te ontnemen en de naam van het Tjalmapark te wijzigen. Uit het onderzoek is gebleken dat er twee commissies zijn geweest die tot oordeel kwamen dat burgemeester Tjalma eervol ontslagen moest worden vanwege "diens aanwijzing van ingezetenen" voor de tewerkstelling aan het vliegveld bij Havelte.

De opdracht om burgers te leveren heeft burgemeester Tjalma, na weigering van het gemeentepersoneel, uiteindelijk zelf uitgevoerd. In het zuiveringsbesluit is opgenomen dat burgemeester Tjalma voor deze handeling "een ernstige berisping zonder openbaarmaking" heeft gekregen. Een ereburger is iemand van onbesproken gedrag en daar past een "ernstige berisping" niet bij.

Op basis van zijn rol tijdens de oorlog bij de bescherming van U, de Joodse inwoners van Hoogeveen, oordeelt het college van B&W dat Tjalma vanuit zijn functie niet de bescherming heeft geboden aan U, die van hem als burgemeester wel verwacht mocht worden. Op basis van deze twee punten heeft het college van B&W het ereburgerschap ontnomen en krijgt het park een andere naam. Daarmee doen wij geen recht aan uw leed. Wij zetten slechts recht wat recht gezet moet worden. Om door te kunnen gaan.

Wij hebben de afspraken zoals deze gemaakt zijn tussen de gemeente en de Joodse gemeenschap in de vijftigerjaren opnieuw bevestigd en onderstreept. Rechtgezet wat krom dreigde te worden.

Onze les is dat vertrouwen altijd getoetst wordt aan gedrag. Dit gedrag heeft het ethische kompas als leidraad. Dat is iedere dag weer zoeken en nadien onderzoeken. Alleen in verbinding met anderen kunnen beslissingen worden genomen die vertrouwen geven. Dat vertrouwen bleek u niet te kunnen hebben in uw burgemeester, in uw overheid. Dat is pijnlijk en verdrietig. En dat mag nooit meer gebeuren.